

Тетяна Кузнєцова

Про деякі особливості сімейної комунікації: український контекст (1997–2023 рр.)

Abstract: The article presents the results of a sociolinguistic study into linguistic features of family communication among 100 bilingual families living in the Sumy region, the north eastern region of Ukraine. The focus is on the use of set expressions before (1997) and after (2023) the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by troops of the Russian Federation on 24th February 2022. Trends in the elimination of precedent-setting texts in Russian from Soviet discourse, such as phrases from Soviet films and Soviet popular songs, as well as from works of Russian literature, and the appearance of new set expressions in Ukrainian from Ukrainian folklore, Ukrainian literature, and Ukrainian pop culture in family communication were studied. Precedent texts from childhood (quotes from children's cartoons, films, television shows, literature) and individual authorial expressions turned out to be the most resistant to changes in family communication. The recent events in Ukraine have also led to the enrichment of the family lexicon with wartime phraseological units – both Ukrainian and Surzhyk (mixed language). As a rule, they are used to express the emotions and feelings of Ukrainians, their attitude towards the enemy, and contain narratives about the resilience of the Ukrainian people.

Keywords: family phraseology, ukrainian-russian bilingualism, surzhyk, precedent texts

1. Вступ

Як відомо, сім'я належить до тих малих соціальних груп, у яких мовленнєве самовираження людини здійснюється з найбільшою свободою та повнотою. Особливо виразно це виявляється при використанні у родинній комунікації стійких виразів, що дозволяють висловити широку палітру емоцій і почуттів, надати оцінку об'єктам/суб'єктам/діям/

явищам, метафорично висловити думку або навіть словесно «приголубити» чи, навпаки, «відштовхнути» свого співрозмовника. Це так звані сімейні фразеологізми, до яких ми відносимо всі стійкі вислови (нормативні та okazіональні фразеологічні одиниці, прецедентні тексти), що використовуються членами сім'ї в родинній комунікації.

Особлива мовна варіативність простежується у спілкуванні білінгвальних родин, які залежно від ситуації спілкування можуть використовувати стійкі вислови з різних мов. Перемикання та змішування кодів, зумовлені соціо- та/чи психокультурними факторами, активізують поповнення сімейного фразеологічного словника різноманітними стійкими висловами. При цьому виразні трансформаційні процеси у складі сімейного словника простежуються під час соціокультурних, політичних змін у суспільстві, під впливом яких простежується витіснення одних висловів, поява інших, що за певних обставин можуть стати «дзеркалом» поточного моменту.

У цій статті ми ставимо за мету визначити основні тенденції змін у складі словника сімейних фразеологізмів українських родин, що стали проявлятися після широкомасштабного вторгнення росії в Україну. При цьому нас будуть цікавити особливості сімейної фразеології тих родини, які активно послуговуються як українською та російською мовами, так і суржиком — змішаним українсько-російським мовленням.

Такий предмет дослідження зумовлений інтересом до вивчення реального живого розмовного мовлення українців, що дозволяє виявити якомога ширшу палітру його специфічних ознак і властивостей, які, як відомо, можуть виходити й за межі певних норм та кодифікацій. Особливо актуальним це вважаємо з огляду на те, що, за слушним зауваженням Лесі Ставицької, тривалий час «в українській культурі мова сприймається не прагматично, як засіб комунікації, а як національний скарб, надзвичайно цінний складник національного надбання. Природно, що за такого сприйняття культивування літературних стандартів набуває особливої ваги. Вивчення української мови такою, «якою вона мусить бути, а не такою, якою вона є» (Ставицька 2003: 10). Тому в центрі нашої уваги — саме безпосередня невимушена родинна комунікація, в якій мають місце як російські й українські, так і суржикові стійкі вислови, що використовуються у родинній комунікації.

2. Методика дослідження

З метою визначення особливостей використання стійких висловів у сімейній комунікації нами було проведено соціолінгвістичне дослідження мовної поведінки двомовних родин, що мешкають у Сумській області України — північно-східному регіоні, в якому виразно виявляється двомовність та суржикомовність¹ багатьох мешканців. Близькість кордону з росією, тривала за радянських часів русифікація України сприяли активному функціонуванню російської мови в цьому регіоні. Тому в нашому дослідженні виявлено значну частину російських й українських, так і суржикових стійких висловів.

Основним методом дослідження було обрано анкетування 100 мешканців Сумської області. Дослідження було проведено у 1997 (під час дослідження особливостей мовної поведінки білінгвальних родин, що проживають в Україні²) та в 2023 роках. Анкета складалася з двох частин: соціологічної та власне лінгвістичної. Перша частина стосувалася визначення місця проживання, рідної мови, віку, рівня освіти мовців, друга — безпосередньо лінгвістичних особливостей сімейного мовлення. Зокрема, інформантам ставилися питання щодо висловів, які вони використовують у своїй родині у різних ситуаціях спілкування, для вираження своїх емоцій і почуттів.

Інформантами нашого дослідження були люди різного віку, з різним рівнем освіти, які мешкають у різних за величиною населених пунктах (обласний центр — районний центр — селище) й володіють українською, російською мовами та суржиком. Порівняльний аналіз проведено на матеріалі, зібраному у 1997 та 2023 роках серед мешканців

- 1 Зокрема Герд Гентшель та Олександр Тараненко у ході аналізу значного масиву соціолінгвістичних даних, зібраних у різних регіонах України, засвідчують, що «чітко вираженими «цитаделлями» постійного або частого вживання УРЗМ <українсько-російського змішаного мовлення, тобто суржик>. — Авт.> є Дніпропетровська та Сумська області» (Hentschel/Taranenko 2021). Згідно з результатами соціологічного дослідження «Мовно-культурна ідентифікація сумської молоді», проведеного у 2018 році громадською організацією «Бюро аналізу політики», значна частина молодого покоління визначають суржик мовою повсякденного спілкування: за отриманими даними, це зазначили 55% мешканців Сумської області, 34% — Сум та 67% — Сумського району (МКІСМ 2018).
- 2 Результати цього дослідження представлено в дисертації Тетяни Кузнецової (Кузнецова 1999).

Сумської області, зокрема в його обласному центрі — місті Суми, районному центрі — місті Конотоп та селищі Степанівка.

Для підвищення достовірності даних використовувалися й інші методи дослідження, зокрема метод включеного спостереження за невимушеною мовною поведінкою знайомих нам респондентів, запис їхнього спонтанного мовлення. До аналізу також долучалися записи інтерв'ю мешканців Сумської області, зібрані у ході реалізації проекту Інститутом славістики Ольденбурзького університету протягом 2014–2019 років³.

3. Результати дослідження

3.1. Зміни прецедентних текстів

Аналіз зібраного матеріалу засвідчує наявність певних тенденцій змін у складі словника сімейних фразеологізмів українських родин, що стали проявлятися після широкомасштабного вторгнення росії в Україну. Найбільш виразно це проявляється у витісненні одних стійких висловів та появі інших.

Витіснення простежується насамперед серед прецедентних текстів, основними джерелами яких є радянський кінематограф, радянська естрада, російська література. Конкретний вислів, запозичений із тих чи інших джерел, переосмислюється, узагальнюється, абстрагується і включається до фонду «сімейних виразів», використовуючись без покликань на джерело. При цьому простежується тенденція закріплення багатьох стійких виразів за мовною поведінкою певного покоління, за певним життєвим періодом родини в цілому. Хоча, безумовно, є значна кількість тих висловів, які використовуються всіма членами сім'ї протягом тривалого часу.

Закріпленими висловами за різними поколіннями виявляються насамперед фрази, запозичені із творів масової культури та художньої літератури. У ході аналізу зібраного матеріалу в 1997 році виявляємо, що для старшого та середнього покоління властиве активне викори-

3 Варіативність і стабільність у змішаному субстандарті в широкому і стабільному в часі мовному контакті: українсько-російське змішане мовлення в Україні (2014–2019) при підтримці Фонду Ф. Тиссена (Fritz-Thyssen-Stiftung), № 10.14.1.066.

стання висловів-цитат із радянського дискурсу — радянських кінофільмів, естрадних пісень, телепередач. Закріпленість цих висловів у мовленні респондентів цієї вікової групи забезпечена досить активною популяризацією в радянські часи російськомовної маскультури, її домінуванням у теле- та радіофері. Відомо, що не одне десятиріччя на всіх центральних каналах Радянського Союзу традиційно транслювали у передноворічну ніч показ кінофільму «Іронія долі, або з легким паром», майже щомісяця на різних телевізійних каналах транслювали радянські комедійні фільми на зразок «Операція И та інші пригоди Шурика», «Іван Васильович змінює професію» тощо, які неодноразово переглядала багатомільйонна аудиторія, запам'ятовуючи найбільш яскраві вислови улюблених героїв. Це фрази на зразок: *Жизнь — это лотерея!*, *Интеллектом явно не изуродован* (із художнього фільму «Москва сльозами не вірить»), *В бой идут одни старики!*, *Арфы нет, возьмите бубен* («У бій ідуть одні старики»), *Какая гадость эта ваша заливная рыба!*, *У нас с друзьями традиция такая* («Іронія долі, або з легкою парою»), *Хочется рвать и метать, рвать и метать!*, *Альо, гараж!* («Волга-Волга»), *Надо, Федя, надо!* («Операція И та інші пригоди Шурика»), *Хорошо сидим* («Старий Новий рік»), *Это я удачно зашёл* («Іван Васильович змінює професію»), *Да я пешком постою* («Міміно»).

У деяких сім'ях російськомовні цитати в останні роки досить часто перефразовуються на суржик, що, на думку респондентів, надає висловлюванню більш виразної жартівливості: *Щас як дам больно!* (замість (рос.) *Сейчас как дам больно* («Пригоди Буратіно»), *Муля, не нервируй мене!* (замість (рос.) *Муля, не нервируй меня!* («Підкидьок»), *і чьо я в тебе такий влюбльонний?* (замість (рос.) *И почему я в тебя такой влюбленный?* («Весілля в Малинівці»).

Радянська естрада теж свого часу виявилася активним джерелом поповнення сімейної фразеології. Досить поширеними у родинній комунікації, згідно з дослідженням у 1997 році, були фрази з репертуару популярних свого часу радянських співаків — Леоніда Утьосова, Алли Пугачової, Лайми Вайкуле, Лариси Доліної, Альони Апіної тощо: *То ли ещё будет!*, *Ещё не вечер!*, *Постой, паровоз, не стучите, колёса!*, *А нам всё равно!*, *Все хорошо, прекрасная маркиза!*, *Не гони лошадей!*, *Главней всего — погода в доме, Я его слепила из того, что было та ін.*

Саме ця група сімейних фразеологізмів (прецедентні тексти з радянських кінофільмів та радянської естради) виявилася найбільш плінною в часі: у 1997 році вона досить виразно виявляється у сімейній комунікації старшого та середнього покоління, у 2023 — фіксуємо лише деякі з них у мовній практиці респондентів старшого віку. Таким чином можемо фіксувати поступове витіснення радянського дискурсу з мовної практики сучасних родин, що пов'язано як зі зміною поколінь (появою тих комунікантів, кому ці тексти вже не знайомі), так і безпосередніми політичними змінами у соціокультурному просторі.

Сучасна молодь серед прецедентних текстів найактивніше використовує цитати із літературних джерел та сучасної естради. При чому сьогодні виокремлюється тенденція активного використання україномовних цитат (що не простежувалося у ході дослідження сімейного мовлення в 1997 році). Як правило, це вислови з творів української літератури, сучасних українських телевізійних передач, українських пісень сучасних виконавців, як-от: *Всякому городу нрав і права* (Григорій Сковорода), *зла Юнона, суча дочка, розкудкудакалась, як квочка* (Іван Котляревський), *Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя* (Тарас Шевченко), *Бо хто за що, а ми за незалежність* (Ліна Костенко), *Мова зникає, коли нею не говорять про любов* (Сергій Жадан), *Вона прийшла непрохана й неждана* (Василь Симоненко), *Хіба мама винувата, що дитина дурнувата* (Верка Сердючка); *Разом нас багато, нас не подолати* (гурт «Гринджоли»), *А я просто українка, україночка* (Оксана Білозір), *Вставай, мила моя, вставай; Я не здамся без бою* (Святослав Вакарчук), *Зранку до ночі бачу твої очі* (Олександр Пономарьов).

Старше та середнє покоління сьогодні теж долучається до цитування україномовних літературних джерел (на відміну від ситуації, виявленої у 1997 році, коли ми фіксували активне цитування текстів із російської літератури, як-от: *Счастливые часов не наблюдают* (Олександр Грибоедов), *Не хочу учитися, а хочу женитися* (Денис Фонвізін), *Я тогда моложе, Я лучше, кажется, была* (Олександр Пушкін), *Вам одеваться было лень, и было лень вставать из кресел* (Марина Цветаєва), *Жди меня, и я вернусь* (Костянтин Симонов). Сьогодні найбільш цитованими виявляються тексти з відомих українських літературних творів Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Василя Симоненка, Володимира Сосюри, Ліни Костенко тощо: *Еней був парубок моторний і*

хлопець хоч куди козак (Іван Котляревський), *Кохайтесь ж, чорноброві, та не з москалями* (Тарас Шевченко), *Ти знаєш, що ти — Людина, Ти знаєш про це чи ні?* (Василь Симоненко), *Так ніхто не кохав* (Володимир Сосюра), *Така любов буває раз в ніколи* (Ліна Костенко).

Статус «сімейних» набувають і прецедентні тексти з дитинства — вислови, запозичені з казок, дитячих пісень, дитячої літератури, мультфільмів тощо. За слушним зауваженням Галини Сюти, «вростаючи» в пам'ять і в мовну свідомість, вони надалі відтворюються як експресивно марковані засоби вторинної номінації» (Сюта 2020: 20). У сімейній комунікації вони досить активно використовуються членами сім'ї різного віку для вираження позитивних емоцій та почуттів. За словами деяких респондентів, ці вислови *«прижилися у родинній комунікації завдяки їх жартівливості, позитивній оцінності; тому що вони несуть добро»*.

Так, з казок до сімейної комунікації ввійшли вислови *Я тобі в пригоді стану* («Яйце-райце»); *Хто, хто в хатинці живе?* («Звірі в хатинці»), *Бігла через місточок — ухопили кленовий листочок* («Коза-Дерева»), з літературних творів: *Білі мухи налетіли* (Максим Рильський), *Хлопчик Помагай* (Платон Воронько), *Чи живі, чи здорові всі родичі гарбузові?* (Олена Пчілка); з мультиплікаційних фільмів: (укр.) *І де тут слоненя?*, (укр.) *Так це ж моя пісенька!* («Як Петрик П'яточкін слоненят рахував»), (укр.) *Щоб усі боялись, щоб не насміхались* («Капітошка»), (рос.) *Не в пирогах счастье* («Карлсон, який живе на даху»), (рос.) *Друзья, давайте жить дружно!* («День народження кота Леопольда»), (рос.) *Позор джунглей!*, (суржик) *Хто куди, а ми — к зайцям!* («Новорічна казка»), (суржик) *Куда идемо ми з Пятачком?* («Вінні Пух»), (суржик) *Шо, онятно?* («Жив був пес»).

Очевидно, такі «вислови із дитинства» у мовленні дорослих та дітей формують спільний мовно-культурний (можливо, навіть ментальний) простір сім'ї, що виявляє спільні символи, образи, цінності, який об'єднує їх не лише у просторі, а й часі. Варто зазначити, що у 1997 році нами виявлено активне використання російських та українських висловів. У 2023 році фіксуємо переважне використання українських та суржикових фраз, що може свідчити про поступову відмову багатьох двомовних (російсько-українських) родин від використання російської мови як мови агресора.

3.2. Стійкість сімейних okazіоналізмів

Досить стійкими у мовній практиці родин протягом досліджуваного періоду виявилися okazіональні стійкі вирази. Деякі науковці називають їх неологічними фразеологізмами, фразеологічними інноваціями і трактують як «не зареєстровані тлумачними словниками сучасних літературних мов стійкі експресивні звороти, що або створені заново, або актуалізовані в нових соціальних умовах, або створені трансформацією відомих уже паремій, крилатих слів і фразем, а також словосполучення, запозичені з інших мов» (Мокиєнко 2002: 66). Сімейними okazіональними фразеологізмами ми вважаємо індивідуально-авторські вислови-новотвори, які властиві мовленню лише членам певної сім'ї. Їх можна визнати маркерами «своїх», використання яких, за влучним зауваженням Ж.-П. Сартра, дозволяє «відчути себе спільниками» (Сартр 2016: 439).

Поява цих висловів у родинному спілкуванні зумовлена перш за все неофіційними стосунками співрозмовників та відповідним рівнем їх освіченості, комунікативної компетенції, схильністю до мовотворчості тощо. Як відомо, явища мовної гри найбільш поширені в мовленні людей з високим рівнем культури, які володіють мовою в усій її різноманітності. Граючи словом, вони можуть жартувати, іронізувати, більш точно й виразно висловлювати свої почуття. За словами Тетяни Космеди, «сучасне вишукане мовлення проектується на вишукану мовну особистість, яку номінують „мовним гурманом“: така мовна особистість прагне до вияву лінгвокреативності, репрезентації не лише актуальної інформації, але й до вираження своїх почуттів і емоцій, моделювання й сприйняття мовної гри, карнавалізації мовлення; вона здатна конструювати й інтерпретувати, дешифрувати приховані глибинні смисли» (Космеда 2014: 4).

Намагаючись пожвавити спілкування, одні респонденти переосмислюють наявні в мові вільні або усталені словосполучення, як-от: (укр.) *бульбу дме* — ‘спить’, *трясти животом* — ‘сміятися’, (рос.) *снижай давление* — ‘заспокійся’, *носовой отсек* — ‘ніс’, (суржик) *прополоскать кишечки* — ‘пити чай’ тощо. Інші — утворюють зовсім нові стійкі конструкції типу (укр.) *йди в січку* (‘не заважай’), *йди ліс білити* (‘йди геть’), (рос.) *пуша в дынях* (‘товста людина в облягаючому одя-

зі'), (суржик) *слухать подушку* ('спати'), *душить диван* ('довго спати'), *сміється в тюрбик, іди йожиків пасти, йди тайгу пилесосить* ('не заважай'), *все пучком* ('гарні справи').

Особливим прийомом поповнення сімейного словника виявилось і вживання висловів із дитячого мовлення, яке, як відомо, містить різноманітні оригінальні новоутворення, не відомі кодифікованій мові дорослих. Зафіксовані нами «дитячі» фрази представлені насамперед явищами еколяції (фонетично деформованими варіантами загальновідомих мовних одиниць) та власне оказіональними новоутвореннями, процес формування яких здебільшого визначається дещо іншими, ніж у дорослих, механізмами словотворення⁴. Це вирази на зразок: (рос.) *какая ты неразрешительная*, (рос.) *моя ты жукашечка*, (укр.) *моє ти сонценятко*, (укр./рос.) *моя ти либка* (замість *рибка*).

Варто зазначити, що виявлені нами сімейні оказіональні вислови не були закріплені за певним поколінням. За нашими спостереженнями, цими виразами активно послуговуються як старші, так й наймолодші члени сім'ї. З 2022 року виявляємо тенденцію м'якої українізації цих оказіоналізмів, про що свідчить поступова активізація поповнення сімейного словника саме українськими та суржиковими новоутвореннями. Проте для підтвердження цієї тенденції вважаємо за необхідне провести більш детальне дослідження сімейного мовлення на значному масиві даних. До того ж власне сімейних оказіоналізмів у нашому дослідженні було зафіксовано небагато, що, можливо, й закономірно, адже людина в повсякденній комунікації не має часу для особливої мовотворчості, і, як правило, користується готовими фразами.

3.3. Поява «воєнної фразеології»

З 2022 року значне місце у сімейній комунікації зайняла так звана «воєнна фразеологія» (дет. див. про це: Цигвінцева 2022; Івасишина/Комарова 2023), поява якої зумовлена широкомасштабним вторгненням росії в Україну. Активне тиражування стійких висловів-мемів, які описують життя України на фронті і в тилу, що висміюють ворога, троять владу країни-агресорки, виражають емоції простих українців,

4 Див. про це: Цейтлин 2010.

досить швидко ввійшли в активний ужиток багатьох родин. При цьому в родинній комунікації ці вислови набувають нових значень, що свідчить про їх семантичну трансформацію у мовленнєвій практиці.

Так, наприклад, *Доброго вечора, ми з України*⁵ у сімейному мовленні використовується водночас для привітання і нагадування про себе, вираження власної проукраїнської позиції.

Для висловлення негативного ставлення до певних осіб і навіть шкідників-гризунів (жуків на городі чи в саду) у деяких сім'ях використовуються вислови *Геть з України, москаль некрасівий!*⁶, *Іди за рузкім кораблем*⁷, *Все чікі-пікі, б'єм русню*⁸.

Суржикомовний вислів *Боже, яке кончене!*⁹, запозичений із телеграм-каналу блогера Олексія Дурнева, де він висміює росіян, досить активно використовується для негативної оцінки певної людини.

У значенні «недолугий» вживається вислів *Аналогов нет*, яким російські пропагандисти вихваляли воєнну промисловість рф, а українські військові характеризують російську застарілу чи саморобну техніку.

Цей день настав! (фраза волонтера й громадського діяча Сергія Притули, який у свій день народження таким чином анонсував збір коштів на купівлю для ЗСУ байрактарів) використовується як констатація початку виконання важливих справ.

5 Це вислів голови Миколаївської обласної військової адміністрації Віталія Кіма, який з перших днів повномасштабного вторгнення росії в Україну регулярно записував короткі відеозвернення до українців про ситуацію в області та країні в цілому, які починав привітанням «Добрий ранок (день, вечір), ми з України». Саме завдяки йому вислів «Добрий вечір, ми з України» став вірусним й почав активно використовуватися як умовний символ нескореності, стійкості українців.

6 Це фраза запозичена з виступу шоумена Андрія Данилка ще у 2004 році, яка набула нового звучання у 2022 році завдяки її використанню в музичних треках.

7 Автором вислову «*руській корабль, іди на...*» є прикордонник Роман Грибов, який таким чином відповів російським загарбникам на пропозицію скласти зброю під час битви за острів Зміїний 24 лютого 2022 року. Ці слова миттєво поширилися серед широкої аудиторії й стали активно використовуватися як у повсякденному спілкуванні, так і в публічному просторі.

8 Так відповідали воїни «Азовстали» на запитання рідних про те, як вони.

9 2020 року Ната Домінська виклала в тикток ролик зі своєю бабусею, яка коментувала танець хлопця за вікном. Згодом блогер Олексій Дурнев назвав так свій телеграм-канал, де висміює реакцію росіян на війну.

4. Висновки

Отже, родинна комунікація як лакмусовий папірець досить активно реагує на зміни, що відбуваються у соціокультурному просторі. Нові реалії, події, суспільні настрої відгукуються й відображаються у «мовному фонді» сім'ї, зокрема в умовному сімейному фразеологічному словнику. Деякі стійкі вислови виявляються закріпленими за певним життєвим циклом, тому з часом витісняються із мовної практики членів сім'ї; інші — з'являються у відповідь на ті чи інші події / ситуації в суспільстві. Таким чином у словнику родинної комунікації наявний сегмент виразів, що вирізняється рухомістю й схильністю до змін.

Найбільш рухомими у часі виявилися прецедентні феномени радянського дискурсу: сьогодні виразно простежується їх витіснення з сімейної комунікації. Насамперед це стосується російських фраз із радянських кінофільмів, естрадних пісень, творів російської літератури (що у 1997 році досить активно виявлявся у мовленні старшого та середнього покоління). У 2023 фіксуємо використання деяких цих висловів лише у мовленні респондентів старшого віку; середнє покоління та молодь почала активно послуговуватися українськими прецедентними висловами із творів української літератури, дитячого фольклору, мультфільмів та сучасної української естради.

Найбільш стійкими до змін виявилися сімейні оказіоналізми та прецедентні тексти з дитинства — вислови, запозичені з казок, дитячих пісень, дитячої літератури, мультфільмів тощо, які властиві мовленню різних поколінь сім'ї. Ці вислови, активно виявляючись у родинній комунікації при спілкуванні членів сім'ї різного віку, формують спільний мовно-культурний простір, що виявляє спільні символи, образи та цінності, які об'єднують сім'ю як у просторі, так і в часі.

Протягом аналізованого періоду виявляємо поступове звуження російськомовного сегменту сімейного фразеологічного словника, що здійснюється шляхом активного поповнення україномовних виразів та перефразуванням на суржик російськомовних висловів із кінофільмів, мультфільмів, телешоу. Такі моделі поведінки зумовлені різноманітними чинниками, серед яких, на наш погляд, значну роль відіграє зміна ставлення українців до російської мови як мови агресора. Тому можна припустити, що суржик у сімейному мовленні є не лише «до-

машнім» субкодом, що формує невимушеність спілкування й виконує певну стилістичну та «сигнальну» роль (вказує на те, що «ми свої», «ми вдома»). Його, очевидно, можна визнати й особливим комунікативним засобом, за допомогою якого члени двомовних родин поступово відмовляються від російськомовних прецедентних феноменів.

Події в Україні після 24 лютого 2022 року зумовили активне поповнення сімейного словника фразеологізмами воєнного часу — українськомовними та суржикомовними стійкими висловами-мемами, які, зазнаючи в невимушеному мовленні семантичних змін, використовуються для вираження емоцій та почуттів українців, їхнього ставлення до ворогів, спонування до дії, тиражування наративів стійкості українського народу.

Запропонована розвідка дозволила виявити лише попередні тенденції, більш ґрунтовні висновки можна буде зробити після ретельного аналізу більш масивного матеріалу, зібраного у різних регіонах України, що вважаємо досить перспективним напрямком подальшого соціолінгвістичного дослідження сімейного мовлення.

Література

- Hentschel, Gerd / Taranenko, Olexsandr (2021): «Bilingualism or Tricodality: Ukrainian, Russian and „Suržyk“ in Ukraine. Analysis and Linguistic-Geographical Mapping», в: *Die Welt der Slaven* LXVI, 268–299.
- Івасишина, Тетяна / Комарова, Ольга (2023): «Фразеологізми як репрезентанти воєнного дискурсу», в: *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом, Філологія* (6), 30–35.
- Космеда, Тетяна (2014): «Класичне й модерне: актуалізація вчення Л. Щерби про мовний експеримент як мовну гру», в: *Мова: класичне — модерне — постмодерне: збірник наукових статей 1*. Київ: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 4–13.
- Кузнецова, Тетяна (1999): *Мова білінгвальної сім'ї у функціональному аспекті*: дис. ... канд. філол. н. Київ.
- МКІСМ (2018): *Мовно-культурна ідентифікація сумської молоді: Соціологічне дослідження, проведене ГО «Бюро аналізу політики»*, Суми (<http://molod.sm.gov.ua/index.php/uk/1237-presentovano-rezultati-oblasnogo-sotsiologichnogo-doslidzhennya-movno-kulturna-identifikatsiya-sumskoji-molodi>, 24.04.2023).

- Мокиєнко, Валерій (2002): «Проблеми європейської фразеологічної неологіки», в: Aleksiejenko, Michaił/Mokijenko, Walerij/Walter, Harry (red.): *Słowo. Tekst. Czas VI. Nowa frazeologia w nowej Europie. Materiały VI Międzynarodowej Konferencji Naukowej*. Szczecin/Greifswald: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 63–79.
- Сартр, Жан-Поль (1993): *Нудота. Мур. Слова*. Київ: Основи.
- Ставицька, Леся (2003): «Українська мова без прикрас. Передмова», в: *Словник жаргонної лексики*. Київ: Критика, 9–18.
- Сюта, Галина (2020): «Прецедентні одиниці культури дитинства в сучасній українській комунікації», в: *Українська мова* 4 (76), 7–34.
- Цейтлин, Стелла (2010): «Детская речь. Ребенок осваивает фразеологизмы», в: *Universum* 11, 61–66.
- Цигвінцева, Юлія (2022): «Неофразеологізми в контексті російсько-української війни», в: *Культура слова* 96, 141–151.